

16 Μαΐου 2018

Οι τραγικές ιστορίες των Ελλήνων προσφύγων στο Αιγαίο

/ [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#)

"...Όταν αντίκρισα τους πρώτους πρόσφυγες πολέμου από τη Συρία, που πάτησαν στο νησί μας, μ' έπιασαν τα κλάματα. Αισθάνθηκα ότι έχω υποχρέωση να τους βοηθήσω, ήθελα να ανταποδώσω". Να ανταποδώσει τι, η 78χρονη σήμερα Φανή Καπελά-Κουτούζη, από τους ελάχιστους εν ζωή μάρτυρες της ελληνικής προσφυγικής τραγωδίας στο Αιγαίο, την περίοδο της Κατοχής; Κάτι από τη φιλοξενία και την ανθρωπιά, που της προσέφεραν πριν από εβδομήντα τέσσερα χρόνια κάποιοι άλλοι συνάνθρωποί της κατά την περιπλάνησή της στην Τουρκία, τη Συρία και την Παλαιστίνη, όταν η ίδια με την οικογένειά της, έγιναν πρόσφυγες στη Μέση Ανατολή.

Ήταν μόλις δυο χρονών, το 1944, η Φανή Καπελά, όταν μια νύχτα μαζί με την μητέρα της και άλλους κατοίκους της Καλύμνου, επιβιβάστηκαν σε μια βάρκα και πέρασαν απέναντι στην Μικρά Ασία, στην Αλικαρνασό. Το έκαναν για να γλιτώσουν από τις σφοδρές μάχες ανάμεσα στους συμμάχους και τους Γερμανούς, που διεξάγονταν με επίκεντρο τη Λέρο και είχαν εμπλακεί και τα κοντινά νησιά, όπως η Κάλυμνος.

Όπως λέει η ίδια στο ΑΠΕ-ΜΠΕ, δεν χρειάστηκε να πληρώσουν μεταφορικά μέσα και διακινητές, που όπως και τώρα έτσι και τότε έκαναν χρυσές δουλειές, γιατί τους φυγάδευσε μια βρετανική αποστολική οργάνωση, που έβγαζε άμαχους από τα νησιά στην Τουρκία με προορισμό την Μέση Ανατολή.

Ο πατέρας της είχε αποδράσει από τις φυλακές της Ρόδου, όπου τον κρατούσαν οι Ιταλοί, και με μια βάρκα αποβιβάστηκε στην Τουρκία απ' όπου έφτασε στο Κάιρο και κατατάχθηκε εθελοντής στα εκεί σώματα του ελληνικού στρατού. "Η μάνα μου δεν είχε νέα του πατέρα μου και ήθελε να πάει να τον ψάξει. Ήταν και αυτός ένας λόγος, πέρα από τους κινδύνους των βομβαρδισμών, για να ξεκινήσουμε αυτό το ταξίδι" αναφέρει. Έτσι, προτού καλά-καλά προλάβει να αντικρίσει τον κόσμο, η μικρή Φανή, γνώρισε την σκληρή του όψη.

Έγινε, στα δυο της χρόνια, ένα από τα χιλιάδες "Παιδιά του Οδυσσέα", τους Έλληνες, δηλαδή, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες και την πατρίδα τους -από τα νησιά του Αιγαίου οι περισσότεροι- για να γλιτώσουν από τον πόλεμο και την πείνα στην Κατοχή, και να αναζητήσουν καταφύγιο στην Τουρκία, τη Συρία και την Παλαιστίνη, ακολουθώντας την ίδια, πλην αντίστροφη, διαδρομή, από αυτήν που για τους ίδιους λόγους, φτάνουν και σήμερα τα караβάνια των κατατρεγμένων, στην Ελλάδα.

"Ένωσα μεγάλη συγκίνηση όταν είδα να καταφθάνουν οι πρώτες φουρνιές. Προσπάθησα να βοηθήσω όσο μπορούσα, αισθάνθηκα πως είχε χρέος να το κάνω", τονίζει.

"Μετακινούμενοι με γαϊδουράκια, φορτηγά αυτοκίνητα και τρένα φτάσαμε από το Μπουντρούμ (Αλικαρνασός) στο Χαλέπι και από εκεί πήγαμε στο Λίβανο, την Ιερουσαλήμ, τη Λωρίδα της Γάζας στην Παλαιστίνη. Πριν από εβδομήντα χρόνια υπήρχε καλύτερη μέριμνα και οργάνωση από τους Βρετανούς, για μας, τους Έλληνες πρόσφυγες. Παρά την ταλαιπωρία και κάποιες βαρβαρότητες, γενικά ήμασταν ασφαλείς στην διαδρομή. Αλλά και εκεί που κατέληγαν οι πρόσφυγες, η φροντίδα ήταν αρκετά καλή, με δεδομένες τις συνθήκες της εποχής, σε αντίθεση με αυτά που βλέπουμε σήμερα... Υπήρχαν φάρμακα, τρόφιμα, νοσοκομεία, ακόμα και εκκλησίες για τις θρησκευτικές μας ανάγκες" συνεχίζει.

"Αν και ήμουν μικρή μού έχουν αποτυπωθεί στη μνήμη μου εικόνες από την φιλοξενία που μας παρείχαν σ' ένα μοναστήρι στον Λίβανο" λέει.

Ο αναπληρωτής καθηγητής της Νεότερης Πολιτικής Ιστορίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, πραγματοποίησε έρευνα γύρω από το μάλλον άγνωστο στο ευρύ κοινό θέμα των Ελλήνων προσφύγων στη Μέση

Ανατολή αλλά και στην Αφρική κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αποτύπωσε τα αποτελέσματά της, στο βιβλίο που παρουσιάστηκε την περασμένη Πέμπτη στη Διεθνή Έκθεση Βιβλίου, στη Θεσσαλονίκη, από τις εκδόσεις Μεταίχμιο, υπό τον τίτλο "Παιδιά του Οδυσσέα".

Όπως είπε στο ΑΠΕ-ΜΠΕ ο ερευνητής, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων προσφύγων ξεπερνούσε τις 25.000 και προέρχονταν κυρίως από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, τη Λέσβο, τη Χίο, την Ικαρία, τη Σάμο και τα Δωδεκάνησα (Καστελόριζο, Κάλυμνο, Λέρο, Κάρπαθο).

"Το καλοκαίρι του 1941, εξαιτίας της ανθρωπιστικής κρίσης, χιλιάδες Έλληνες έπεσαν σε καθεστώς πείνας και πολλοί από αυτούς πέθαναν. Επιπλέον, ο βομβαρδισμός πολλών ελληνικών πόλεων από τη Λουφτβάφε το φθινόπωρο του 1943, μετέτρεψε σε σωρούς ερειπίων πολλά οικήματα, ενώ σκόρπισε τον φόβο στους πολίτες. Για πολλούς Έλληνες από το Ανατολικό Αιγαίο, κατά μήκος των παραλίων με την Τουρκία, η διαφυγή στην Τουρκία, που την περίοδο εκείνη διατηρούσε την ουδετερότητά της, στάθηκε μονόδρομος προκειμένου να επιζήσουν. Ξεκινώντας από τον Νοέμβριο του 1941 έως τον Απρίλιο του 1944, περισσότεροι από 25 χιλιάδες Έλληνες πέρασαν το Αιγαίο και βρέθηκαν στην Τουρκία. Οι πρόσφυγες αυτοί διέφυγαν σε δύο κύματα: το πρώτο, το χειμώνα του 1941-1942 εξαιτίας της πείνας και το δεύτερο το φθινόπωρο του 1943, όταν αμέσως μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας, οι Γερμανοί προσπάθησαν να πάρουν τον έλεγχο των Δωδεκανήσων" εξήγησε.

"Οι Έλληνες πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν κυρίως σε πέντε μεγάλα προσφυγικά στρατόπεδα στη Μέση Ανατολή, εκείνα της Νουσεϊράτ στη Γάζα, των Πηγών του Μωϋσέως και του Ελ Σατ στη Χερσόνησο του Σινά, της Τολουμπάτ και της Κατάτμπα στην Αίγυπτο. Επιπλέον, Έλληνες πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο αλλά και σε περιοχές της Αφρικής, όπως το Βελγικό Κονγκό, τη Ρουάντα-Ουρούντι, την Τανγκανίκα, την Αιθιοπία και τη Νότια Αφρική".

Ο Ιάκωβος Μιχαηλίδης, αναφερόμενος ειδικά στο Αιγαίο Πέλαγος ως κόμβο διακίνησης προσφύγων ιστορικά, είπε: "το Αιγαίο συνδέεται άρρηκτα με τις μνήμες της Μικρασίας, την πυρπόληση της Σμύρνης και την καταστροφή του ελληνισμού της Ανατολίας. Χιλιάδες Έλληνες πρόσφυγες την περίοδο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και της μικρασιατικής περιπέτειας διαπεραιώθηκαν από τα λιμάνια της Μικράς Ασίας στα ελληνικά νησιά και την ηπειρωτική Ελλάδα, αφήνοντας στην ευλογημένη γη της Ιωνίας τα οστά των προγόνων τους. Αλλά και για τους Μουσουλμάνους των Βαλκανίων το Αιγαίο υπήρξε η 'πικρή' εκείνη θάλασσα, που τους οδήγησε την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων από τους γενέθλιους τόπους στις νέες πατρίδες. Το ίδιο επαναλήφθηκε και την περίοδο του

Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, όταν το Αρχιπέλαγος μετατράπηκε και πάλι, σε οδό σωτηρίας, φέρνοντας τους Έλληνες νησιώτες στα μικρασιατικά παράλια και στην Κύπρο προκειμένου να γλυτώσουν από την επισιτιστική κρίση της Κατοχής”.

Σε έναν συσχετισμό με τις σημερινές εξ ανατολών προσφυγικές ροές, τονίζει: “είναι παράλληλες, αντίστροφες ιστορίες. Κάθε προσφυγικό δράμα διατηρεί βέβαια τα δικά του χαρακτηριστικά. Ο πόνος των προσφύγων όμως είναι κοινός, δεν έχει χρώμα, δεν ανήκει αποκλειστικά σε καμιά θρησκευτική, εθνική ή γλωσσική ομάδα. Κανείς πρόσφυγας δεν φεύγει από τον τόπο του με τη θέλησή του. Ας το έχουμε αυτό στο μυαλό μας απομακρυνόμενοι από οποιεσδήποτε πολιτικές και ιδεολογικές σκοπιμότητες”.

Και επειδή το Χαλέπι της Συρίας αποτελεί τη “μεγαλύτερη δεξαμενή” προσφύγων προς την Ελλάδα και την Ευρώπη γενικότερα στον τωρινό πόλεμο στη Συρία, ο Ιακωβος Μιχαηλίδης σημειώνει:

“Το Χαλέπι λειτούργησε ως σταθμός υποδοχής, καταγραφής και κατανομής των Ελλήνων προσφύγων, ένα hot spot της εποχής. Εκεί έφθαναν οι δυστυχισμένοι πρόσφυγες, συνήθως με τρένο από τα μικρασιατικά παράλια. Τους υποδέχονταν οι βρετανικές αρχές καθώς και εκπρόσωποι της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης. Αφού διασταυρώνονταν τα στοιχεία τους, οι πρόσφυγες στέλνονταν σε ασφαλέστερες περιοχές”.

Μπορεί η μητέρα της μικρής Φανής και οι συνεπιβάτες Καλυμνιώτες να στάθηκαν τυχεροί και να μην χρειάστηκε να χρυσοπληρώσουν διακινητές για να περάσουν στην Τουρκία ή, ακόμα, να μην διακινδύνευσαν στη διαδρομή τη ζωή τους. Σίγουρα όμως το ταξίδι των Ελλήνων προσφύγων από το Αιγαίο προς τη Μέση Ανατολή, δεν ήταν μια “κρουαζιέρα αναψυχής”.

Όπως και τώρα με τους πρόσφυγες που μπαίνουν στην Ελλάδα, έτσι και τότε, οι Έλληνες πρόσφυγες προς τη Μικρά Ασία πλήρωναν ολόκληρες περιουσίες σε διακινητές για να τους βγάλουν από τα νησιά και να τους μεταφέρουν στα παράλια της Τουρκίας, όπου συχνά έπεφταν θύματα ληστείας και βάνουσης συμπεριφοράς. Και βέβαια δεν ήταν σπάνιες οι ...επαναπροωθήσεις, μολονότι εάν κατά την επιστροφή τους έπιαναν οι Γερμανοί, θα τους τουφέκιζαν.

Ο Ιάκωβος Μιχαηλίδης παραθέτει στο βιβλίο του τη συγκλονιστική μαρτυρία του Γιώργου Μαραβέλη από το χωριό Καλιμασιά της Χίου, ο οποίος περιγράφει τις συνθήκες διαφυγής:

“...Ξεκινήσαμε απ’ το Βότοπο με τα τρία παιδιά και τη γυναίκα μου. Η βάρκα του Μπελλέ ήταν γεμάτη. Για εισιτήρια έδωκα τα σπαρμένα χωράφια της Δωροθέας,

που κρατούσα. Μόλις βγήκαμε καρσί στην Τουρκία σ' έναν παραθαλάσσιο, ήρθαν άλλες τρεις βάρκες με Λιθιμενούσιους. Εκεί μας πήραν μυρωδιά οι Τούρκοι. Φώναξαν τους Λιθιμενισιους βαρκάρηδες, τους έβγαλαν τα παπούτσια και τους χτυπούσαν στις πατούσες. 'Φτάνει πια', φώναζαν οι Λιθιμενούσιοι. Τους ακούγαμε. Οι Τούρκοι μας ξανάβαλαν στις βάρκες για να γυρίσουμε πίσω. Έτσι έκαμναν. Ευτυχώς εκείνη τη νύχτα είχε μπουνάτσα. Το νερό ήταν τέσσερα δάχτυλα κάτω από τη βάρκα. Και λίγο κύμα να είχε θα πνιγόμαστε. Εβγήκαμε στα Μαύρα Βόλια, στον Εμπορείο. Βραχήκαμε ως τα μπούνια κι ήρθαμε με τα πόδια στο χωριό. Η πείνα όμως ήταν αβάσταχτη. Γι' αυτό έκαμα και μια δεύτερη απόπειρα. Επλήρωσα τον βαρκάρη και του είπα: 'να με πας να με αφήσεις όσο πιο μακριά μπορείς'. Νύχτα πάλι φτάσαμε σε ένα μέρος. Μισοκολύμπησα, έβαλα στον ώμο έναν-έναν τους άλλους και τους έβγαλα στην στεριά. Ξάπλωσα κατά γης να δω πού βρισκόμαστε. Μπροστά μας ήταν ένα βουνό. Πήραμε το ποταμάκι και βγήκαμε σ' ένα ύψωμα. Κουκουλωθήκαμε με μια κουβέρτα. Φάγαμε από ένα σύκο και δυο πορτοκάλια και προχωρήσαμε. Περπατήσαμε κάμποσο και ύστερα είδαμε ένα τσούρμο. Τους πήγαιναν στην Κατά Παναγιά. Πήγαμε και εμείς μαζί. Μόλις είδα τις βάρκες σκέφτηκα ότι θα μας γυρίσουν πίσω. Όμως ευτυχώς. Μας έδωσαν λίγες πατάτες και ψωμί και φέραν γαϊδάρους, κάρρα μουλάρια, για να κουβαλήσουν τους άρρωστους, τους γέρους και τα παιδιά και μας έστειλαν στην Λιτζια. Μείναμε έξι μήνες εκεί κι ύστερα φύγαμε για τη Συρία και το Κονγκό. Εκεί μείναμε σε στρατόπεδα. Στην Τουρκία, ο συγχωριανός μου, ο Φούσκας κρύφτηκε σ' ένα ξεροπήγαδο φοβούμενος ότι μπορεί να τον στείλουν πίσω. Εκεί κρύφτηκε. Φοβερά χρόνια...".

Όπως γράφει ο Ιάκωβος Μιχαηλίδης, στην αρχή, η κατάσταση στα μικρασιατικά παράλια ήταν χαοτική. Οι πρόσφυγες έμεναν όπου έβρισκαν στην ύπαιθρο, σε εγκαταλειμμένους χώρους, ενώ όσοι είχαν μαζί τους χρήματα νοίκιαζαν κάποιο δωμάτιο. Όσο για τη συμπεριφορά των Τούρκων, αυτή εξαρτιόταν από τη διακύμανση των σχέσεων της ουδέτερης Τουρκίας με τους βρετανούς και τους Γερμανούς, από την παραδοσιακή καχυποψία με την οποία έβλεπαν τους Έλληνες αλλά και από αστάθμητους παράγοντες, όπως η δωροδοκία από τους πρόσφυγες. Μετά το πρώτο σοκ από τα προσφυγικά κύματα άρχισε να στήνεται από τους Βρετανούς ένας μηχανισμός που είχε ως αντικείμενο τη διαχείριση των ροών. Λειτουργήσαν καταυλισμοί, συστίτια, πρόχειρα νοσοκομεία και στη συνέχεια οργανώνονταν αποστολές με προορισμό τη Συρία, την Παλαιστίνη τον Λίβανο και την Αίγυπτο".

Δράματα όπως αυτά με του πνιγμούς προσφύγων που καταγράφονται σήμερα στο Αιγαίο, σημειώνονταν και τότε.

"...Συχνά τα ναυάγιο των πλοίων στα λυσσασμένα νερά του Αιγαίου γίνονταν ευρέως γνωστά στον υπόλοιπο κόσμο. Τον Απρίλιο του 1942 το ειδησεογραφικό πρακτορείο Reuters τηλεγράφησε πως ελληνικό καΐκι που μετέφερε Έλληνες πρόσφυγες στη Μικρά Ασία λόγω θαλασσοταραχής προσέκρουσε σε βράχια. Τραγική απόρροια του δυστυχήματος ήταν να χάσουν τη ζωή τους 207 από τους συνολικά 236 επιβαίνοντες. Σε ένα άλλο παρόμοιο περιστατικό πνίγηκαν 54 από τους 81 επιβάτες. Επιπλέον σε δυο διαδοχικά ναυάγιο ελληνικών πλοίων τον Αύγουστο του 1942 χάθηκαν συνολικά 261 Έλληνες νοτίως της Σμύρνης στην προσπάθειά τους να φτάσουν στα μικρασιατικά παράλια".

Ο ερευνητής, που αναζήτησε και συγκέντρωσε στοιχεία στα ελληνικά, βρετανικά και τουρκικά αρχεία παραθέτει μια τραγική ιστορία, που εκτυλίχθηκε πάνω σ' ένα καΐκι που μετέφερε Έλληνες πρόσφυγες στη Μικρά Ασία. "Προσεγγίζοντας τον Τσεσμέ οι τουρκικές αρχές διέταξαν τους ανύπαντρους να επιβιβαστούν αμέσως σ' ένα καράβι με προορισμό την Κύπρο. Τριακόσια άτομα έπλεαν για πέντε ολόκληρα μερόνυχτα κάτω από δύσκολες συνθήκες. Καταμεσής της διαδρομής ένα παιδάκι από τα Καρδάμυλα ξεψύχησε. Ένας παπάς που επέβαινε στο πλοίο του διάβασε μια νεκρώσιμη ευχή και κατόπιν το σώμα του μικρού ρίχτηκε στο πέλαγος...".

Με το τέλος του πολέμου, οι Έλληνες πρόσφυγες επέστρεψαν σιγά-σιγά στην πατρίδα, πλην κάποιων που είχαν καταφύγει στην Αφρική και προτίμησαν να μείνουν εκεί. Μεταξύ αυτών που επαναπατρίστηκαν ήταν και η οικογένειά της μικρής Φανής. "Όσο βρισκόμασταν στην Παλαιστίνη, η μητέρα μου πέτυχε επαφή με τον πάτερα, και επανασυνδέθηκαν στην έρημο του Ιορδάνη. Μαζί γυρίσαμε στο νησί" λέει και τονίζει πως όσοι βίωσαν τότε την προσφυγιά δεν μπορεί παρά να ευαισθητοποιούνται ακόμα περισσότερο, βλέποντας το σημερινό δράμα που εξελίσσεται στα ίδια νερά, αυτά του Αιγαίου. Ένα μικρό βιβλίο με τίτλο το "χρονικό της προσφυγιάς", που έγραψε η μητέρα της, εμπεριέχει την οδύσσεια της ίδιας και της οικογένειάς της και, όπως και αυτό του Ιάκωβου Μιχαηλίδη, κρατούν "ζωντανές" τις μνήμες της ελληνικής προσφυγικής τραγωδίας του 1940 στο Αιγαίο.

(Με πληροφορίες ΑΠΕ - ΜΠΕ)